

HOSPODÁŘSKÁ POLITIKA TRUMPOVY ADMINISTRATIVY JAKO KONTROVERZNÍ FAKTOR ZMĚN GLOBALIZAČNÍ DYNAMIKY

ECONOMIC POLICY OF TRUMP'S ADMINISTRATION AS A CONTROVERSIAL FACTOR OF GLOBALIZATION DYNAMICS CHANGES

*Pavel Neumann*¹

Článek nejprve identifikuje klíčové rysy globalizace a jejích fází. Zvláště v kontextu období 2008-2009 se diskutuje o krizi či dokonce zvratu globalizace. Sociálně-ekonomické klima se mění s novými ekonomickými podmínkami. Proto je vnímání globalizace veřejností, ekonomy i státními administrativami více negativní. Druhým cílem studie je analýza nové hospodářské politiky D. Trumpa a její relevance ke globalizaci. Podle názoru autora je Trumpův odpor vůči globalizaci chybný. Ačkoliv globalizační proces dosáhl v nedávné krizi svého přelomu, bude zřejmě pokračovat v nějaké modifikované podobě, kterou musí národní státy, včetně USA, respektovat.²

Klíčová slova: USA, globalizace, ekonomická politika

In the first part the article identifies the key features of globalization and its phases. Especially the years 2008-2009 led to discussions on the globalization crisis or even its reversal. The social-economic climate changes under new economic conditions. As a result, perception of globalization by the public, economists and state administrations is getting more negative. The second aim of the study is to analyse D.Trump's new economic policy and its relevance to globalization. In the author's opinion Trump's opposition to globalization is fallacious. Though the globalization process has achieved its

¹ Doc. PhDr. Pavel Neumann, Ph.D. Katedra světové ekonomiky, Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, e-mail: neumann@vse.cz.

Autor vystudoval Filozofickou fakultu UK Praha. V letech 1981-1990 a 1997-2004 zde i vyučoval. Od r. 1991 působí na VŠE Praha, kde byl v r. 2006 jmenován docentem. Vyučuje zde kurzy světové ekonomiky a mezinárodní ekonomie. Odborně se specializuje na komparaci ekonomických systémů vyspělých zemí, zejména ekonomiku a hospodářskou politikou USA. Je autorem a spoluautorem řady statí, učebních textů a monografií na uvedené témata.

² Příspěvek byl vypracován za Institucionální podpory Fakulty mezinárodních vztahů VŠE v Praze.

breaking point in recent crisis, it will probably continue in a modified form that has to be respected by the national states, including USA.

Key words: USA, globalization, economic policy

JEL: F63, F68

1 ÚVOD

Globalizace představuje složitý a mnohotvárný proces spojený těsně s vývojem světové ekonomiky. Postihuje řadu oblastí společenského vývoje: obsahuje nejen aspekty ekonomické, ale i sociální, kulturní a politické.

Článek se snaží vymezit stěžejní rysy tohoto fenoménu a jejich vývoj, zejména ve vztahu k eskalaci nedávných krizových jevů světového hospodářství. V těchto souvislostech se mění vnímání ekonomických a sociálních projevů globalizace. Těmto skutečnostem se přizpůsobují nálady veřejnosti, odborné soudy ekonomů i hospodářská politika jednotlivých zemí. Změna společensko-ekonomického klimatu, jak objektivních podmínek, tak i způsobu jednání jednotlivců, institucí a států, mohou ovlivnit celkový charakter globalizačního procesu.

Stať si, kromě vymezení globalizačních změn, klade dále za cíl rozebrat a kriticky posoudit povahu a možné dopady nově se rodící hospodářské politiky USA. Zkoumá její společenské, ideově teoretické základy, charakter a možný vztah ke světové ekonomice a snaží se odpovědět na otázku, zda jsou hospodářské záměry Trumpovy administrativy relevantní vzhledem k existujícímu stupni globalizace. Dále se zamýšlí v druhém plánu do jaké míry může tato nová politika narušit, případně zvrátit průběh globalizace, či jaká je platnost hypotézy, že globalizace dospěla do zlomového bodu.

V první část textu je použita logicko-historická metoda rozboru, druhá část pracuje zejména formou komparativní analýzy.

2 PRVNÍ A DRUHÁ VLNA GLOBALIZACE

Současný vývoj globalizace je hojně diskutován ekonomy; v poslední době je rovněž komentován i vedoucími světovými politiky. Názory, jež jsou v uvedené polemice vyjadřovány, nezřídka směřují k hodnocení, zda globalizace dosáhla, či kdy dosáhne zlomového bodu, v němž není již dále udržitelná, a dojde případně ke zvrátu celého procesu.

V tradičním pojetí je globalizace chápána jako určité vtělení paradigmatu liberální otevřené ekonomiky (Chandy a Seidel 2016a, s. 2). Její podstatou je samotný kapitalistický tržní proces, který směřuje ke svobodnému trhu maximalizujícímu efektivnost výroby a urychlujícímu hospodářský růst. Původní rys globalizace, rozvoj obchodu, byl následován optimalizací rozmístění kapitálu a dále i – v počátečních fázích takřka neomezenou – migrací pracovních sil. První vlna této globalizace doprovázela období druhé průmyslové revoluce v poslední třetině 19. století a trvala zhruba do první světové války (Haberler 1964).

Jestliže práce charakterizující globalizaci předpokládaly víceméně kontinuální charakter jejího vývoje, resp. ani nepředpokládaly jeho ukončení nebo „zpětný chod“, připouštěly období globalizačních „přestávek“, během nichž celý proces výrazně oslaboval. Tak byla první vlna globalizace výrazně narušena ve 30. letech dvacátého století. Příčinou byly jednak negativní ekonomické vlivy: zejména nástup Velké deprese a následně i zpochybnění tradičního liberálního ekonomického paradigmatu.

Je však třeba doplnit, že do průběhu globalizace začaly od 20.-30. let minulého století zasahovat i mimoekonomické faktory. Hospodářsky se globalizující svět získával i složitou mocensko-politickou strukturu, která ústila do potenciálních či reálných světových konfliktů, jež měly nepochybně vliv na další průběh globalizace. I přes uvedené komplikace se globalizační proces po r. 1945 podle zřejmě většinového názoru obnovuje (Bernásek 2002, s. 9-12) a globalizace se rozvíjí po r. 1960 do své druhé vlny (Baldwin a Martin 1999, McGrew 2008).

V druhé globalizační vlně, vlivem probíhající poválečné ekonomické konsolidace a určitého konsensu, kdy mezinárodní společnosti akceptovalo politickou bipolaritu (či multipolaritu), zprvu převládaly spíše pozitivní předpoklady dalšího hospodářského rozvoje. V mezinárodním prostředí se obnovil trend ekonomické liberalizace, který přispěl, i přes určité výkyvy, k dalšímu ekonomickému růstu, intenzifikaci mezinárodního obchodu a pohybu výrobních faktorů, byť převážně uvnitř existujících politických bloků.

Charakter globalizace tedy po velkou část druhé vlny nedoznal kritickou změnu, která by celý proces zásadně ovlivnila. Někteří autoři dokonce uvádějí, že první a druhá vlna byly ve významných parametrech srovnatelné. Např. podíl zbožíového obchodu na HDP byl v r. 1960 srovnatelný s úrovní před první světovou válkou (Hay 2008, s. 332); byl překonán teprve na počátku 70. let. Podobný ukazatel sledující migraci byl překročen až koncem 80. let. Podíl vyváženého zahraničního kapitálu dokonce zůstal do r. 2014 pod úrovní zaznamenanou před sto lety (Chandy a Seidel 2016a, s. 13).

Specifickou fází druhé globalizační vlny představují devadesátá léta. Podle rozšířených názorů šlo o období urychlení globalizace (Natella a Keating 2015, s. 3). Tato perioda přinesla do postupu globalizace nové faktory jak ekonomické, tak politické. Ve svém souhrnu měly zpočátku pozitivní vliv na aktivizaci procesů kooperace a ekonomické integrace. Skončilo totiž bipolární rozdělení světa a vznikl tak prostor pro zformování světového hospodářství na jediném základě tržní ekonomiky. Nejširší rozvoj trhu umožnil zásadní rozmach globalizačních sil směřujících k maximálně efektivnímu využití světových ekonomických zdrojů.

Institucionální změny usnadněné v důsledku politického uvolnění, zejména vytvoření Světové obchodní organizace (WTO), jsou považovány za jeden ze znaků vrcholné globalizace, kdy se státy začínají většinou podporovat pravidlům nově vytvořeného globálního obchodního a ekonomického řádu. Forma mělké

(„brettonwoodské“) globalizace tak ustoupila nejpozději v 90. letech tzv. hyperglobalizaci, která významně prohloubila sjednocení domácí a zahraniční ekonomiky a politiky (srovnej Rodrik 2011, s. 76-79, 83).

Z hlediska posilování institucionálních struktur lze dále zmínit rozmach, resp. i prohlubování ekonomické integrace, které vyústily v rámci Evropských společenství do přijetí Maastrichtské smlouvy a vzniku Evropské unie, jež přijala záhy institut společné měny. Utužení globalizace probíhalo však celosvětově i v méně hlubokých formách, kdy byly v nebývalém měřítku na všech kontinentech uzavírány dohody o volném obchodu. Tím bylo nejen formálně integrováno větší množství zemí, ale vznikaly současně předpoklady pro novou kvalitu vzájemné kooperace. Ekonomická integrace vtahovala tak do globalizačního proudu širokou plejádu zemí (země střední a východní Evropy, rozvojové země), které stály dosud na okraji světového hospodářství.

3 **ESKALACE KRIZOVÝCH JEVŮ NA KONCI DRUHÉ VLNY**

Na druhé straně se však objevily překážky dalšího postupu globalizace, které při podrobnějším zhodnocení navozují úvahy o vyčerpání dosavadního globalizačního potenciálu.

Již přerušení první vlny je někdy považováno za důkaz, že síly globální integrace nejsou imunní vůči politicko-ekonomickým vlivům a že globalizace není nezvratná. Někteří autoři již avizují možný obrat v globalizačním trendu, resp. stupeň globalizace, kdy je její úroveň natolik neudržitelná, že zvrát je nevyhnutelný (Chandy a Seidel 2016a, s. 2). Debata o dalším průběhu, či ukončení globalizace, získává podněty především z vývoje poslední dekády, jež představuje při zpětném pohledu dosti kontroverzní završení druhé, resp. nástup třetí (Baldwin 2016) globalizační vlny.

Objevily se některé rysy ekonomického vývoje, jež signalizují určitou podobnost vývoje současné ekonomiky s některými situacemi v minulosti, které globalizaci zbrzdily.

Zlomovým okamžikem se jeví především nástup finanční a hypotéční krize v letech 2008-2009. Předchozí deregulace a její současná globalizace přivedla finanční sféru na pokraj kolapsu, který se negativně promítl do zpomalení ekonomického růstu a fatální nejistoty ekonomického prostředí jako celku. Globalizace ukázala v tomto směru svojí zápornou stránku: možnost bleskového rozšíření negativních jevů ve finanční a následně i ekonomické oblasti do takřka všech segmentů světové ekonomiky.

Podobné efekty, byť v užším měřítku, ukazuje vývoj v eurozóně a v jádru evropské integrace. Společná měna většího počtu zemí představila významný prvek narůstající globalizace. Silně propojila účastnické státy a prohloubila jejich vazbu na mezinárodní ekonomické prostředí, současně však zvýšila ekonomickou zranitelnost slabších zemí. Nepříznivé jevy v měnové oblasti, společně s dalšími problémy

(migrační příliv, brexit, rostoucí nejednota názoru na další postup integrace), přivedly Evropskou unii na pokraj závažné krize.

Za závažnou je dále považována stagnace uvolňování obchodu na multilaterálním základě a pokles dynamiky mezinárodního obchodu. Po relativně úspěšné etapě 80.-90. let se mnohostranný liberalizační proces zásadně zpomalil a je stále více alternován nárůstem spíše regionálních obchodních dohod (Leering a Bekjarovski 2015, s. 15-16). Společně s realokací určité části průmyslu zpět k původním producentům (resp. s defragmentací původně globalizací rozptýlené produkce) se zpomaluje tempo růstu světového exportu, zvláště v relaci ke světovému HDP (Neumann 2016). Ve zpomalení obchodu je spatřováno nezanedbatelné riziko pro globalizaci a světový růst (Neville 2016).

Došlo k určité modifikaci postavení nejrychleji rostoucích zemí (tzv. emerging markets) považovaných za potenciální ekonomické velmoci, jejichž ekonomická dynamika měla být hnacím motorem světového hospodářství, potažmo probíhající globalizace. Zpomalil se ekonomický růst Číny s dalším nejistým výhledem této klíčové ekonomiky. Ekonomickým útlumem, resp. i dílčími ekonomickými krizemi, procházejí i některé další země skupiny BRICS.

4 POSUNY VE VNÍMÁNÍ GLOBALIZACE V ROZVINUTÝCH ZEMÍCH

Globalizace tedy pravděpodobně zaznamenala na základě výše jmenovaných jevů určité překážky svého rozvoje. Její vrcholná fáze v letech 1989-2008 pak ovlivnila rozsáhle sociální a politickou oblast, ovšem s diferencovanými dopady na různé vrstvy vyspělých i méně vyspělých zemí. Kromě tradiční kritiky ze strany části rozvojových zemí, které se cítí globalizací zpravidla nejvíce negativně dotčeny, zesílily posléze se i závažné kritické komentáře z oblasti vyspělého světa.

4.1 SOCIÁLNĚ-POLITICKÉ ZMĚNY

Některé ekonomické rozbory soudí, že v období 1989-2008 se poněkud paradoxně zlepšila nejvíce situace obyvatelstva rozvojových zemí. Za „vítěze“ období s největším ziskem v podobě růstu reálného důchodu (v paritě kupní síly) jsou považovány střední třídy zemí emerging markets, zejména Číny a Indie, jejichž důchod vzrostl o 50 až 90 %. „Poraženými“ v této části světa zůstala pouze vrstva občanů v nejchudších zemích, jejichž důchod se nezměnil.

Ve srovnání s tímto relativně příznivým vývojem rozvojových států se výrazně diferencovala situace v rozvinutých ekonomikách. Zde bohatly významně v naznačeném období pouze velmi majetné vrstvy (12 % nebohatších ve Spojených státech, 3-6 % ve Velké Británii, Japonsku, Francii a v Německu). Za rozhodující kritický fakt lze však považovat skutečnost, že rozsáhlá střední třída vyspělých zemí, zhruba horní jedna třetina obyvatel (mimo uvedenou nejbohatší vrstvu), zaznamenala z akcelerující globalizace jen malý zisk, resp. část dokonce pokles svého reálného

důchodu (Global Trends 2017, s. 13), způsobený pomalým ekonomickým růstem a stagnujícími mzdami. Odhady uvádějí, že dvě třetiny domácností 25 rozvinutých zemí měly v r. 2014 reálný důchod nižší než v r. 2005, na rozdíl od let 1993-2005, kdy stagnaci či pokles zaznamenalo jen 2 % těchto domácností. (Tyson a Madgavkar 2016).

Krizové jevy a nepříznivá fakta, jež vyplynuly z vývoje globalizace v posledním desetiletí, výrazně ovlivnily názorovou hladinu jak západní veřejnosti, tak ekonomických odborníků a v posledním období i politiků. Výsledkem je odpor ke globalizaci a rozšíření názoru, že značná liberalizace mezinárodního ekonomického prostředí představuje pro národní státy a jejich obyvatele vysoké náklady, které nejsou adekvátně vyvažovány zisky. V důsledku toho může zesílit protekcionismus: svět by tak mohl v blízké budoucnosti čelit politice silných restrikcí, které mohou zvrátit globalizační trend. Tato skutečnost se týká, po nástupu nové prezidentské administrativy, především tradiční opory světového obchodu a globalizace, Spojených států amerických (srovnej Global Trends 2017, s. 12).

4.2 „PROTIGLOBALIZAČNÍ“ TEORIE

Globalizace tedy v důsledku objektivního ekonomického dění i jejího subjektivního vnímání ztratila z velké části svojí politickou podporu (Roach 2016). Kromě politických názorů a prohlášení se ovšem objevují i tendence zpochybnit její odborné, vědecké zdůvodnění.

Analytici aktuální globalizační situace podrobují nyní často kritice tvrzení, že globalizace a volný obchod jsou všeobecně prospěšné a jejich zisky jsou všemi sdíleny. Tento názor byl údajně převzat dosavadními politickými elitami a konvenčně uvažujícími ekonomy. Kritici ho však považují za přežilou interpretaci tradiční ricardiánské teorie, která nesnesla přísný test dnešní reality (Keen 2016). Jejich nejzávažnější námitky lze interpretovat následovně.

Současný charakter globalizace se diametrálně odlišuje od jejího původního raného stádia. Globalizace „1.0“ do počátku 20. století byla omezena na výměnu různých jednodušších produktů zpracovatelského průmyslu, které původně nemusely nutně obsahovat pokročilejší technologie. Největší odlišnost dalšího stádia globalizace „2.0“ po druhé světové válce, zejména tzv. hyperglobalizačního stádia, spočívá ve značné a rychlé technologické absorpci (Roach 2016).

Komparativní výhody jednotlivých zemí pak nejsou vystavěny oproti teorii Davida Richarda pouze na ceně práce, nýbrž i dalších výrobních faktorů, především kapitálu. Specifičnost strojů a technologií spočívá v jejich výhradním určení pro daný typ průmyslové výroby. Kapitál vtělený do strojů a technologií nelze pak přesunout do jiného odvětví nebo země („lis na víno nelze přeměnit na tkalcovský stav“), leda za cenu značných ztrát; v horším případě se stane neúčinným šrotem. Zahraniční

výrobky konkurující vyspělým zemím levnější prací a imitacemi západní technologie pak podkopávají ziskovost domácího průmyslu (Keen 2016).

Při poukazech na neudržitelnost Richardovy teorie v dnešních podmínkách (hyperglobalizace, znalostní ekonomika) se odvolávají někteří autoři (Roach 2016) dokonce na tradiční celebrity ekonomické vědy, jako P. Samuelson (2004), které údajně již dříve „obrátily teorii komparativních výhod naruby“.

Tyto úvahy pak, někdy otevřeně, jindy implicitně, ústí do radikálních závěrů: dosavadní teorie funguje nyní vlastně jako zástěrka pokračování „přežilé“ globalizace, jež je založena na systému dělby práce a specializace podporované předchozími administrativami, které proklamují ricardovskou víru v možnosti zisků z obchodu pro každého z jeho účastníků. Specializace je však podvod. Spíše než aby vedla k rozmnožení bohatství v duchu smithovsko-ricardovské tradice a prospěchu všech zúčastněných, zhoršuje ve skutečnosti pozici vyspělých zemí, neboť zde plodí nekonkurenceschopný kapitálový „šrot“ při nemožnosti transformovat stávající odvětví. „Magickou ingrediencí“, která naopak spasí vyspělé ekonomiky a obnoví růst, je namísto specializace diverzifikace ekonomik (Keen 2016).

Nutným pokračováním podobných úvah je, zvláště v USA, volání po ukončení relativně liberálního, nevýhodného režimu obchodních vztahů Spojených států, „potrestání viníků“ odpovědných za nepříznivou a zhoršující se pozici země ve světové ekonomice. Pak lze nastolit nový ekonomický řád, který obnoví dominanci USA, v duchu volebního trumpovského hesla „Make America Great Again“.

5 KOŘENY A PRINCIPY TRUMPOVY VNITRNÍ A ZAHRANIČNÍ EKONOMICKÉ POLITIKY

Kritika současné globalizace, která připravovala půdu nové prezidentské administrativě, se nepochybně silně inspirovala některými názory prvních amerických politiků. Jejich pečlivě vybrané výroky jsou stavěny nyní do ostrého kontrastu s „globalizační“ politikou, která je interpretována jako přímá urážka „otců zakladatelů“ (Libertarians 2016).

První prezident Spojených států amerických G. Washington zdůrazňoval silnou podporu domácí výroby vyplývající ze situace nezralé, teprve se formující americké ekonomiky: „Podpora domácích zpracovatelů bude v mé představě mezi prvními důsledky, které mohou přirozeně být očekávány, že vyplynou z energické vlády“ (Washington 2017). Podpora domácích zpracovatelů byla skutečně relevantní na úsvitu amerických dějin, resp. ve fázi tzv. nezralého průmyslu. V době pozdní globalizace se státy sice nezřikají domácí podpory, avšak v systému vysoce rozvinuté mezinárodní dělby práce a specializace nastává přirozený útlum některých výrob a nahrazení dotčené produkce dovozem.

Je-li akcent na domácí výrobu dále spojován s její ochranou, pak je prezidentem Trumpem a jeho zastánci často citován a komentován výrok A. Lincolna: „...opuštění ochranné politiky americkou vládou musí vyústit v růst jak nadbytečné,

tak i nečinné práce, a proto úměrně musí produkovat nouzi a zkázu mezi našimi lidmi.“ (Lincoln 2001).

K tomu lze podotknout, že selekce výrob a specializace pod tlakem zahraničí v době globalizace vede sice k „nadbytečné práci“, problém však lze nyní řešit zvýšeným důrazem na rekvalifikaci stávající pracovní síly s výhledem jejího přechodu do perspektivních oborů. Dojde-li k propouštění pracovníků a ke zvýšení dříve citované příjmové nerovnosti, pak její příčinou je více technologický pokrok, než samotná globalizace (Ghemawat 2017).

Na uvedené historické citace pak navazuje rétorika vesměs konzervativních republikánských ekonomů a politiků podporujících Trumpa, jež prosazují národní výrobu, silně kritizují volný obchod a činí ekonomickou ochranu jedním z určujících faktorů hospodářské politiky³. Podle nich se USA staly klíčovou zemí světové ekonomiky, když začaly být dominantním výrobcem-zpracovatelem. To mělo příznivé dopady na domácí ekonomiku a společnost – umožnilo zemi mimo jiné vytvořit největší střední třídu v historii. Změna politiky k uctívání globalizace znamenala ztrátu podpory rozvoje amerického hospodářství, a naopak podporu jiných národů. (Libertarians 2016).

Lze poznamenat, že postavení USA v současné fázi globalizace však již není bezvýhradně dominantní. Ačkoliv jsou dosud klíčovým hráčem, čelí velmi silné konkurenci dalších zemí se zřetelnými aspiracemi na globální vedení. Kritické hlasy srovnávají výroky představitelů USA a Číny: z nich zní silná čínská podpora globalizace, oproti americké globalizační averzi (The Economist 2017).

Průmyslová politika

Nová hospodářská politika Trumpa nebyla v mnoha směrech dosud zcela zřetelně deklarována a jednotlivá prohlášení prezidenta vnášejí do problému spíše více nejasností. Je však zřejmé, že Trump bere řadu výše uvedených tradičních závěrů mechanicky za svoje ideová východiska.

Podle Trumpa a jeho zastánců americký industriální kapitalismus drasticky posunul umístění investic, inovací i zisků do zámoří. Přitom USA ztratily mnoho domácích průmyslových kapacit a dobře placených pracovních míst, která byla podryta levnými zahraničními produkty. Tato skutečnost rovněž zbavila zemi kontroly největší části světového obchodu, kterou si udržovala po válce. Průmyslový kapitál musí zůstat prioritou, nikoliv finanční a spekulativní, jehož podpora předchozími vládami zničila některé lokality (vznik ekonomicky mrtvých oblastí, tzv. rust belt).

Průmysl (včetně těžebního) a infrastruktura bude proto cílem rozsáhlých investic. K průmyslové revitalizaci je třeba využít především domácí výroby

³ „Ekonomický nacionalismus a protekcionismus Hamiltona, Madisona, Jacksona... učinil Ameriku největší a nejsoběstačnější republikou v historii... (naopak) volný obchod, politika jednoho světa Bushe I, Clintona, Bushe II a Obamy umožnila komunistické Číně nás vytlačit stranou a stát se světovou zpracovatelskou mocností číslo jedna (Buchanan 2016).

a materiály, najímat americké dělníky, zastavit tak devastaci lokalit venkova a malých měst. Ve prospěch domácích pracovníků má i působit důsledná kontrola a omezení imigrace, jež zajistí spolu s aktivními odbory vyjednání dobrých mezd v ohrožených sektorech, a tak i slušnou životní úroveň Američanů (Petras 2017).

Lze jistě pochopit Trumpův úmysl zastavit ilegální imigraci. Prezident však ignoruje skutečnost, že globalizace přirozeně posiluje (byť nyní omezeně vlivem restrikcí) migrační toky⁴. Migranti a jejich pracovní síla (dojde-li k jejich adaptaci) budou perspektivně nutní k udržení potenciálu práce vyspělých zemí a snaha vyloučit migraci je z tohoto pohledu kontraproduktivní.

Zahraničně-obchodní politika

V úzké návaznosti na rozvoj domácího průmyslu je pro prezidenta kritická vnější ekonomická politika. Ve vnějších vztazích minulá globalizace a liberalizace způsobily podle Trumpa neadekvátní vývoj mezinárodního obchodu. Zahraniční výrobci mohou zaplavovat americký trh zbožím, vzniká importní závislost USA (Libertarians 2016). Volný obchod se stávajícími pravidly, zvláště s Asií, je tedy pro zemi nevýhodný.

Základem nové obchodní politiky se proto musí stát obchodní reforma zajišťující „spravedlivější“ uspořádání obchodních podmínek. Poté vzroste role USA jako výrobce i exportéra, přičemž budou selektovány importy. Změna sníží či odstraní obchodní deficit a povzbudí hospodářský růst. Zvýší se zejména zpracovatelské vývozy a dovoz primárních komodit, při poklesu importu aut, oceli, spotřebního zboží (Petras 2017).

Tyto Trumpovy názory jsou významným popřením řady teorií akcentujících globalizační rozmach. „Archaická globalizace“ je prezentována už od nejstarších civilizací jako jeden z tradičních světových trendů spočívající v postupném růstu vzájemných vazeb (Bayly 2004). Podle některých názorů již Smithovo „Bohatství národů“ naznačuje chápání globalizace (Alvey 2003, s. 10), jestliže dovozuje, že principem ekonomického vývoje je (mezinárodní) integrace trhů. Klasická politická ekonomie zobecnila tento názor v opozici k merkantilistům, kteří přijali zúžený ochranařský přístup zvýhodňující export proti importu, jenž de facto kopíruje svým postojem Trump.

V oblasti průmyslu a obchodu může dojít, zvážíme-li deklarované záměry politiky, k posunům dosavadních regulačních/deregulačních zásad. Průmysl a domácí ekonomiku je podle Trumpa potřeba zbavit regulací ničících podnikání a zaměstnanost; strategickou úlohu má snížení velkého daňového zatížení. Opačnou tendenci může pocítit zahraniční obchod: větší regulaci v podobě importní ochrany. Obhájci Trumpa argumentují opět historií, kdy domácí výrobci v minulosti nepodléhali zdanění, na rozdíl od zahraničních, kteří odváděli daň v podobě cla (Libertarians

⁴ Mezi léty 1914 až 2015 se podíl migrantů ve světové populaci zvýšil z 2,5 % na 3,3 %. Migrace se „globalizuje“ předně z hlediska cílových zemí (Chandy a Seidel 2016a, s. 10-11).

2016). Tuto narážku na původní ústavu USA lze vnímat jako urgentní výzvu ke zvýhodnění domácích subjektů.

Je možné k tomu připomenout, že zamezení negativním efektům globalizace spatřují někteří její obháječi nikoliv v silné kontrapozici vnější otevřenosti zemí a politiky domácích regulací, ale v jejich účelném propojení. Spatřují proto např. silnou ochranu země (protekcionismus) jako méně efektivní řešení než následné cílené korektivní zásahy domácí ekonomické politiky. Preference D. Trumpa míří však opačně: směrem k zahraniční intervenci (resp. protekci) a domácí deregulaci (srovnej Ghemawat 2017).

6 NOVÁ HOSPODÁŘSKÁ POLITIKA VERSUS GLOBALIZACE: KRITICKÉ ZHODNOCENÍ

Ekonomická politika prezidenta Trumpa přináší do stávajícího hospodářsko-politického paradigmatu a prostředí světové ekonomiky značnou nejistotu. Tato nejistota je dána jednak samotným faktorem popsaných globalizačních změn. Je zřejmé, že světové společenství i vlády jednotlivých zemí se jim musí přizpůsobit a je pravděpodobné, že toto přizpůsobování bude obtížným hledáním adekvátní reakce ve zcela nové situaci, a tudíž často i jednáním metodou pokus-omyl.

Stávající přístup americké administrativy má podobné rysy, vyznačuje se však i značnou nejasností hospodářsko-politických stanovisek a absencí koherentní komunikace (The Economist 2017). Nicméně lze pozorovat, že Trumpova zatímni prezentace je především založena na značně nekonstruktivní kritice globalizace. Prezident vychází ze zjednodušené představy fungování národního státu v globalizovaném světovém hospodářství. Ignoruje převážně fakt, že stěžejní ekonomické subjekty, ať už velké korporace, finanční instituce, či dokonce spotřebitelé, již nejsou nejméně několik desetiletí národními entitami, ale vytvářejí svojí produkcí a spotřebou hustou síť vzájemných závislostí, jež není lokální, ale globální (Davison 2016). Tento fakt vytváří těžko zpochybnitelnou a zřejmě nezvratnou podstatu světové ekonomiky, proti které nelze postavit zásadně odlišnou, a přitom životaschopnou alternativu. Trumpovy případné aspirace v tomto směru jsou tudíž více než pochybné.

Z pohledu ekonomické teorie lze jeho názory často ztotožnit s merkantilismem, resp. s „transakčním, principů prostým světem“ (The Economist 2017), kde existují pouze vítězové a poražení, jež si na tomto základě rozdělí neměnné bohatství světové ekonomiky („svět s nulovým součtem“ - Davidson 2016). V tomto schématu mají USA zvítězit „jako nikdy předtím“. Z pozice síly vyjednájí takové obchodní dohody, z nichž získají větší prospěch než jejich partner, a tak dobudou ekonomickou rentu redistribucí stávajících zdrojů. Obchodní a další vazby Spojených států je nutné účelně přizpůsobit, tedy podpořit export a redukovat dovoz; přičemž zvýšená ochrana ekonomiky před zeměmi „ožebračujícími“ USA je nutná. Tyto (neo) merkantilistické ambice lze považovat v současné realitě za těžko obhajitelné.

V mezinárodním obchodě Trump nebere v úvahu vývoj po druhé světové válce, který ukázal nesporné výhody liberalizace a v zásadě potvrdil i platnost základů klasické teorie obchodní směny. Postupně se otevírající americká ekonomika si vytvořila vazby prospěšné pro růst produktivity a podnikové prosperity, na druhé straně poskytla levnější zahraniční zboží domácímu spotřebiteli. Potvrdil se tak význam mezinárodní dělby práce a obecná platnost teorie komparativních výhod.

Trumpova rétorika současně zachází hrubě zkreslujícím způsobem s odkazy na americkou historii. Domácí ochrana byla zdůrazňována jako hlavní nástroj ekonomického úspěchu v době zrodu Spojených států, kdy nezralá ekonomika expandovala dovnitř, což již není nyní možné (Pearson 2017). Minulé protekcionistické argumenty jsou proto aktuálně zcela ahistorické, silně populistické, antiglobalisticky zaměřené (Gebelhoff 2016). Optimální cestou ekonomického růstu je napojení na rychle rostoucí součásti světové ekonomiky. Důkazem je, že skutečně nejvíce prosperují obchodně nejotevřenější státy, jak podotýká např. D. Griswold (2017).

V Trumpově obhajobě domácí ekonomiky je ovšem možné poukázat na jistou souvislost s trendem nového tisíciletí, kdy se část výroby umístěných v rozvíjejících se zemích vrací z nákladových a technologických důvodů zpět do rozvinutých zemí, včetně USA (Neumann 2014), což by mohlo respektovat nedávno zaznamenané dílčí tendence vývoje globalizace. Formálně tento trend odpovídá prezidentově snaze obnovit americký „devastovaný“ průmysl. Slabinou tohoto plánu je však předpoklad relativně plošné obnovy a udržování i některých tradičních, nekonkurenceschopných výroby (např. ocelářství), což naopak globalizační trendům neodpovídá.

Takto chápaná obnova diverzifikace ekonomiky namísto „nevýhodné“ specializace (viz např. Keen 2016) není zcela realistická a nemůže čelit objektivnímu procesu mezinárodní dělby práce. Specializace je její nutnou součástí jako produkt ekonomického rozvoje a technologických změn. Především tuto tendenci, která souvisí s dalším postupem globalizace, by měla hospodářská politika sledovat. Technologicky velmi pokročilé (high-tech) výroby jsou oblastí komparativní výhody rozvinutých zemí proti zbytku světa. Právě ony umožňují jak zvýšit diverzifikaci ekonomiky, tak dále profilovat specializaci v souladu s globalizačním trendem a udržet ekonomický růst (srovnej Wharton School 2016).

Za velmi závažné jsou považovány potenciální dopady trumpovské „revoluce“ na světovou ekonomiku jako celek, resp. i další průběh globalizace. Vnější ekonomická politika USA, bude-li reflektovat výše naznačované protekcionistické tendence, se může stát faktorem narušujícím globalizaci, s negativními dopady na světový hospodářský vývoj. Pod jejím vlivem může dojít k dalšímu oslabení mezinárodního obchodu, jenž již dříve zmírnil tempo oproti předchozí dekádě (The Economist 2016). Někteří autoři naznačují ještě horší negativní dopady případného obratu USA „dovnitř“: pro oblast přímých zahraničních investic a migrace, ve které

zaujímá země klíčové postavení (Chandy a Seidel 2016b). Současně s určitým vyčleněním Spojených států z globální ekonomiky může být jejich antiglobalizační politika imitována dalšími zeměmi. Jestliže stabilita existujícího ekonomického řádu vycházela zpravidla z příkladu USA, může jejich chování zpochybnit stávající normy a instituce podírající systém globální ekonomiky a tím i případně celé globalizační paradigma.

Náznaky podobného přístupu se u Trumpa projevují, především v restrikcí uvolňování obchodu. Prezident již zrušil dohodu o Transatlantickém partnerství (TPP), zřejmě zmrazena jsou jednání s EU o volném obchodu a investicích (TTIP), existuje hrozba revize dohody NAFTA. Země, s nimiž mají USA největší obchodní deficit (Čína, Kanada, SRN, a další), se ocitají pod silným americkým tlakem a čelí hrozbám uvalení vysokých importních cel. V případě jejich uskutečnění by možná odvěta mohla vést k závažným konfliktům s dopadem na světový obchod a ekonomický růst. Jestliže je uzavírání dalších mezinárodních (integračních) dohod o volném obchodu formálním potvrzením pokračování globalizace, potom lze chápat jejich omezování jako destrukci globalizačního procesu.

I když vyloučíme skutečně katastrofické scénáře, může při realizaci některých trumpovských představ dojít podle některých teorií přinejmenším k transformaci globalizovaného (velmi propojeného) světa do tzv. multipolární podoby (O'Sullivan 2015). Ta předpokládá, v souladu s Trumpovým směřováním, kromě růstu více regionálně zaměřené ekonomiky zvýraznění konkurenčního až konfliktního charakteru globálních vztahů oproti předchozí relativně rozvinuté spolupráci. Multipolární scénář rovněž přepokládá růst restrikcí, případně selekce migrace ve srovnání s dřívější relativní otevřeností.

7 ZÁVĚR

Globalizace zaznamenala za 150 let své tradičně datované existence překotný vývoj s řadou problematických období. Do závěru 20. století představovala však relativně kontinuální proces postupné progrese a posilování mezinárodních ekonomických vazeb se stala určujícím faktorem formujícím uspořádání světové ekonomiky. Vrchol globalizace je spojován zřejmě právem s obdobím 90. let.

Následné období problémů po finanční a hypotéční krizi nesporně zpomalilo postup tohoto fenoménu a naznačilo, že problémy první vlny (zejména z let 1929-1945) nemusí být ojedinělým excesem a globalizace nemusí být zcela nezvratným procesem. Ukázal se zásadní posun ve vnímání otevřené globální ekonomiky, která nese podle značné části veřejnosti i politické reprezentace vyspělých zemí zásadní odpovědnost za negativní jevy jak ekonomické, tak sociální. Tento posun vedl k pokusům o revizi teorie a zejména hospodářsko-politické praxe a příklonu k obhajobě „národního“ charakteru ekonomik. Nová nacionalistická vlna vynesla,

zvláště v osobě D. Trumpa, k moci některé představitele deklarující radikální vyrovnání se s „nepatřičnými“ důsledky globalizace.

Kritickou reakci politiky v tomto směru lze na jedné straně chápat jako pochopitelnou. Nicméně ekonomické uzavírání, k němuž může politika směřovat, není řešením. Návrat k národním ekonomikám, ač může částečně v USA formou realokace některých výrobních kapacit probíhat, nemůže mít absolutní podobu a tím spíše nemůže být replikou (dávnější) minulosti. Vyspělé země včetně USA musí zůstat propojeny se světovou ekonomikou a dynamizovat svoje komparativní výhody s přispěním nejmodernějších technologií. K tomu zůstává otevřená globální ekonomika nejvhodnějším prostředím.

Přes zřejmé přínosy zůstává další vývoj globalizace otázkou. Bude závislý na objektivním vývoji ekonomické situace, spontánní pokrizové revitalizaci rozvinutých ekonomik; z velké části však i na jejich hospodářsko-politické aktivitě. Právě tato oblast vzbuzuje velké obavy. Realizace ekonomických plánů prezidenta Trumpa může způsobit závažné změny.

Nástup D. Trumpa představuje zřejmě největší posun v orientaci USA vzhledem ke globálnímu ekonomickému systému v poválečném období. (Chandy a Seidel 2016b). Potenciální americká protekcionistická politika je např. opticky v ostrém protikladu k čínské otevřené podpoře globalizace, kterou vyjádřil nedávno čínský prezident (The Economist 2017). Nová americká politika může mít závažný vliv na globální růst a rozvoj. Nevrátí pro USA signalizovaný „zlatý věk“, ale tato politika navozuje hrozbu krachu mezinárodní spolupráce (The Economist 2016). Současně mohou USA odstoupit z role dřívějšího světového leadera ve prospěch Číny. Politicko-ekonomické excesy světové mocnosti číslo jedna mohou mít tedy dopad na další průběh a celkovou podobu globalizace. Po zřejmém ukončení hyperglobalizační periody minulých dekád vzniká i pochybnost o setrvání otevřeného globálního ekonomického systému.

Nacházíme se tedy v období změn a nejistot. Současná situace si nesporně vyžádá další intenzivní analýzu námi zkoumaného fenoménu, kterou lze chápat jako debatu o budoucí podobě světové ekonomiky, do níž jsme chtěli přispět.

Dlouhodobý vývoj ovšem i přes kritická období naznačuje, že ke globalizaci neexistuje zásadně odlišná, životaschopná alternativa. Současnou krizi lze považovat za výsledek nepříznivého souběhu ekonomických a politicko-sociálních faktorů, které vyostřily vztah ke globalizaci, nikoliv za fatální selhání globalizačního procesu. I kdyby globalizace prošla silným zvratem (podobným např. 30. letům 20. století), svět zůstane stále ještě více globalizovaný, pokud jde o zahraniční obchod a investice, než byl před Velkou depresí. Nelze tedy očekávat návrat do struktury existující sto let nazpět (Ghemawat 2017).

Přikláníme se proto k možnosti dalšího pokračování globalizace, kterému se budou muset státy, včetně USA, nadále přizpůsobovat. Další vývoj nicméně pravděpodobně

povede k modifikovanému systému, ve kterém se některé globální relace budou prosazovat pomaleji a s většími obtížemi.

POUŽITÁ LITERATURA:

1. ALVEY, J. (2003): Adam Smith's Globalization (but Anti-secularization) Theory. [Online.] In: *Discussion Paper 03.06, Text (pdf)*. 2003, Department of Applied and International Economics, Massey University, New Zealand [Citováno 16.10. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://www.ageconsearch.umn.edu/record/23716>>.
2. BALDWIN, R. (2016): *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press. 344 p. ISBN 978-0-67-466048-9.
3. BALDWIN, R. - MARTIN, P. (1999): Two Waves of Globalization: Superficial Similarities, Fundamental Differences. [Online.] In: *Working Paper 6904. NBER, Text (pdf)*. January 1999 [Citováno 14.1. 2016.] Dostupné na internetu: <<http://www.nber.org/papers/w6904>>.
4. BAYLY, C. (2004): *The Birth of the Modern World 1780-1914: Global Connections and Comparisons*. Oxford: Blackwell Publishers, 2004, 512 pp.
5. BERNÁŠEK, V. (2002): Fenomén globalizace ve světové ekonomice. In: *Bernášek V. (ed.). Globalizační procesy ve světové ekonomice*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2002, s. 7-28. ISBN 80-245-0265-8.
6. BUCHANAN, P. (2016): Who's the Conservative Heretic? [Online.] In: *Townhall*, May 20, 2016 [Citováno 14.2. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://townhall.com/columnists/patbuchanan/2016/05/20/whos-the-conservative-hereticn-2165540>>.
7. DAVIDSON, A. (2016): What Donald Trump Doesn't Understand about "the Deal". [Online.] In: *The New York Times Magazine*, March 17, 2016. [Citováno 12.5. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://www.nytimes.com/2016/03/20/magazine/what-donald-trump-doesnt-understand-about-the-deal.html>>.
8. DAVISON, R. (2016): Trump can kill trade deals but he can't kill globalization. [Online.] In: *The Conversation*, November 10, 2016. [Citováno 16.2. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://theconversation.com/trump-can-kill-trade-deals-but-he-cant-kill-globalisation-68571>>.
9. GEBELHOFF, R. (2016): Donald Trump praised the protectionism of Abraham Lincoln. I call foul. [Online.] In: *The Washington Post*, June 23, 2016. [Citováno 16.4. 2017.] Dostupné na internetu: <https://www.washingtonpost.com/blogs/post-partisan/wp/2016/06/23/donald-trump-praised-the-protectionism-of-abraham-lincoln-i-call-foul/?utm_term=.e927f4fb9e3c>.

10. GHEMAWAT, P. (2017): Globalization in the Age of Trump [Online.] In: *Harvard Business Review*, July-August 2017 [Citováno 16.10. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://hbr.org/2017/07/globalization-in-the-age-of-trump>>.
11. GLOBAL TRENDS. (2017): Global Trends: Paradox of Progress. [Online.] In: *National Intelligence Council*, 2017. [Citováno 12.4. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://www.dni.gov/files/images/globalTrends/documents/GT-Full-Report.pdf>>.
12. GRISWOLD, D. (2017): What President Trump and Lincoln have in Common: Protectionism. [Online.] In: *Mad about Trade*, March 1, 2017. [Citováno 21.4. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://madabouttrade.com/what-presidents-trump-and-lincoln-have-in-common-protectionism-f802c087959e>>.
13. HABERLER, G. (1964): Integration and Growth of the World Economy in Historical Perspective. [Online.] In: *American Economic Review*. 54(2), 1964, pp. 1-22. [Citováno 26.1. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://www.jstor.org/stable/1810895>>.
14. HAY, C. (2008): Globalization's Impact on States. In: *Ravenhill, J. (ed.) Global Political Economy*. 2nd edition. New York: Oxford University Press, pp. 314-345. ISBN 978-0-19-929203-5.
15. CHANDY, L. - SEIDEL, B. (2016a): Is Globalization's Second Wave about to Break? [Online.] In: *The Brookings Institution report*, No. 4, October 2016. [Citováno 5.1. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://www.brookings.edu/research/is-globalizations-second-wave-about-to-break>>.
16. CHANDY, L. - SEIDEL, B. (2016b): Donald Trump and Future of Globalization. [Online.] In: *The Brookings Institution*, November 18, 2016. [Citováno 5.1. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://www.brookings.edu/blog/up-front/2016/11/18/donald-trump-and-the-future-of-globalization>>.
17. KEEN, S. (2016): Trump's Truthful Heresy on Globalization and Free Trade. [Online.] In: *Forbes*, November 11, 2016. [Citováno 26.5. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://www.forbes.com/sites/stevekeen/2016/11/11/trumps-truthful-heresy-on-globalization-and-free-trade/#35e100ea2a74>>.
18. LEERING, R. – BEKJAROVSKI, F. (2015): The world trade comeback. [Online.] In: *ING Commercial Banking*, April 2015. [Citováno 7.3.2016.] Dostupné na internetu: <<http://www.ingwb.com/media/1110467/ing-cb-the-future-of-world-trade.pdf>>.
19. LIBERTARIANS (2016): Trumps Speech on Globalization. Was Seriously Awesome... Libertarians for Trump 2016. [Online.] In: *UFP News*. [Citováno 7.1.2017.] Dostupné na internetu: <<http://ufpnews.com/trumps-speech-globalization-seriously>>.

20. LINCOLN, A. (2001): Fragments of a Tariff Discussions. [Online.] In: *Collective Works of Abraham Lincoln, Vol. I*. University of Michigan Digital Library Production Services, 2001. [Citováno 25.6. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://quod.lib.umich.edu/l/lincoln/lincoln1/1:423?rgn=div1;view=fulltext>>.
21. MCGREW, A. (2008): The Logistics of Economic Globalization. In: *Ravenhill, J. (ed.) Global Political Economy*. 2nd edition. New York: Oxford University Press, 2008, pp. 277-313. ISBN 978-0-19-929203-5.
22. NATELLA, S. – KEATING, G. (2015): The End of Globalization or a more Multipolar World? Introduction [Online.] In: *The End of Globalization or a more Multipolar World?* Credit Suisse AG Research Institute, September 2015. [Citováno 7.1.2016.] Dostupné na internetu: <<http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=EE7A6A5D-D9D5-6204-E9E6BB426B47D054>>.
23. NEUMANN, P. (2014): Mají rozvinuté ekonomiky šanci obnovit průmyslovou výrobu? In: *Acta Oeconomica Pragensia*, 2014, roč. 22, č. 2, s. 3-16.
24. NEUMANN, P. (2016): Is Trade Decline a Start of a New Globalization Trend? [Online.] In: *KLIESTIK, Tomas (ed.) Globalization and Its Socio-Economic Consequences*. 16th International Scientific Conference Proceedings. Rajčské Teplice, 05.10.2016 – 06.10.2016. Žilina: ZU – University of Žilina, 2016, s. 1491–1498. ISBN 978-80-8154-191-9. [Citováno 7.1.2017.] Dostupné na internetu: <http://ke.uniza.sk/sites/default/files/content_files/proceedings_part_iii_0.pdf>.
25. NEVILLE, L. (2016): Has Globalization Gone Into Reverse? [Online.] In: *Global Finance Magazine*, January 08, 2016. [Citováno 7.1. 2016.] Dostupné na internetu: <<https://www.gfmag.com/magazine/january-2016/has-globalization-gone-reverse>>.
26. O’SULLIVAN, M. (2015): Towards a multipolar world? [Online.] In: *The End of Globalization or a more Multipolar World?* Credit Suisse AG Research Institute, September 2015. [Citováno 7.1.2016.] Dostupné na internetu: <<http://publications.creditsuisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=EE7A6A5D-D9D5-6204-E9E6BB426B47D054>>.
27. PEARSON, D. (2017): Lincoln was wrong on trade. [Online.] In: *The Hill*, January 3, 2017. [Citováno 26.5. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://thehill.com/blogs/pundits-blog/economy-budget/321843-lincoln-was-wrong-on-trade>>.
28. PETRAS, J. (2017): President Trump: Nationalist Capitalism, an Alternative to Globalization? [Online.] In: *Global Research, Centre for Research on Globalization*, January 28, 2017. [Citováno 20.5. 2017.] Dostupné na

- internetu: <<http://www.globalresearch.ca/president-trump-nationalist-capitalism-an-alternative-to-globalization/5571368>>.
29. ROACH, S. (2016): Opinion: Donald Trump is right about globalization: It's a broken system. [Online.] In: *Marketwatch*. July 25, 2016. [Citováno 26.5. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://www.marketwatch.com/story/donald-trump-is-right-about-globalization-its-a-broken-system-2016-07-25>>.
 30. RODRIK, D. (2011): *The Globalization Paradox: Why Global Markets, States, and Democracy Can't Coexist*. New York: Oxford University Press. 346 p. ISBN 978-0-19-960333-6.
 31. SAMUELSON, P. (2004): Where Ricardo and Mill Rebut and Confirm Arguments of Mainstream Economists Supporting Globalization. [Online.] In: *Journal of Economic Perspectives*, 18(3), 2004, pp. 135-146. [Citováno 26.5. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://www.uni-saarland.de/fak1/fr12/csle/material/SamuelsonJEP2004.pdf>>.
 32. THE ECONOMIST (2016): The economic consequences of Donald Trump. [Online.] In: *Free exchange*, November 9, 2016. [Citováno 7.2. 2017.] Dostupné na internetu: <<https://www.economist.com/blogs/freeexchange/2016/11/global-economy?zid=293&ah=e50f636873b42369614615ba3c16df4a>>.
 33. THE ECONOMIST. (2017): The markets have second thoughts on Donald Trump. [Online.] In: *Buttonwood's notebook*, January 24th, 2017. [Citováno 7.2.2017.] Dostupné na internetu: <<https://www.economist.com/blogs/buttonwood/2017/01/investor-uncertainty>>.
 34. TYSON, L. - MADGAVKAR, A. (2016): The great income stagnation. [Online]. In: *Project Syndicate*, September 7, 2016. [Citováno 7.1.2017.] Dostupné na internetu: <<http://www.mckinsey.com/mgioverview/in-the-news/the-great-income-stagnation>>.
 35. WASHINGTON, G. (2017): From George Washington to the Delaware Society for Promoting Domestic Manufacturers, 19–20 April 1789 [Online.] In: *Founders Online, National Archives*. [Citováno 29.6. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://founders.archives.gov/documents/Washington/05-02-02-0074>>.
 36. WHARTON SCHOOL (2016): What Trump Presidency Will Mean for Globalization. [Online.] In: *Knowledge@Wharton*, November 11, 2016. [Citováno 7.1. 2017.] Dostupné na internetu: <<http://knowledge.wharton.upenn.edu/article/globalization-and-a-trump-presidency>>.